

METAKOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA INGLIZ TILINI O'QITISH

Kasimkhodjayeva Mutabar Alimdjanovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14880734>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05- Fevral 2025 yil

Ma'qullandi: 10- Fevral 2025 yil

Nashr qilindi: 17-Fevral 2025 yil

KEY WORDS

metakognitiv yondashuv, metakognitiv strategiyalar, til kompetensiyasi, mustaqil o'rganish, lingvistik kompetensiya.

ABSTRACT

Mazkur maqolada metakognitiv yondashuv asosida ingliz tilini o'qitishning samaradorligi tahlil qilinadi. Metakognitiv strategiyalar talabalarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishga, o'z ta'lim jarayonini nazorat qilishga va til o'rganish jarayonini optimallashtirishga yordam beradi. Tadqiqotda metakognitiv yondashuvning asosiy tamoyillari, texnikalari va o'quvchilarga ta'siri yoritilib, uni amaliyotda qo'llash usullari tahlil qilinadi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, o'z ta'lim jarayonini boshqarish va samarali o'rganish strategiyalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Ayniqsa, chet tillarini o'rganishda bu jarayon yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. Har bir o'quvchi o'ziga xos o'rganish uslubi va yondashuviga ega bo'lsa-da, ularning barchasi til o'rganish jarayonida qiyinchiliklarga duch keladi. Shunday holatlarda o'qituvchining roli nafaqat bilim berish, balki talabalarga o'z ta'lim jarayonini boshqarishni o'rgatishdan ham iborat bo'lishi kerak.

Metakognitiv yondashuv aynan shu jihati bilan ajralib turadi. Bu yondashuv o'quvchilarning qanday o'rganayotganini anglash, o'z bilimlarini tahlil qilish va zarurat tug'ilganda o'z o'quv strategiyalarini o'zgartirish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Metakognitiv yondashuvdan foydalangan holda ingliz tilini o'qitish nafaqat til kompetensiyasini rivojlantiradi, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini ham oshiradi.

Til o'rganish – bu shunchaki grammatika qoidalarini yod olish yoki so'z boyligini oshirish emas. Bu, avvalo, til bilan ishlash, uni his qilish va undan muloqot vositasi sifatida foydalanish jarayonidir. O'quvchilar o'z o'rganish jarayonini anglab yetganlarida, o'zining kuchli va zaif tomonlarini bilib, maqsad sari ongli ravishda harakat qilishni boshlaydilar. Metakognitiv strategiyalar esa aynan shu jarayonda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu maqolada metakognitiv yondashuv asosida ingliz tilini o'qitishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Bu yondashuv qanday strategiyalarni o'z ichiga oladi? U o'quvchilarning til o'rganish jarayoniga qanday ta'sir qiladi? Va eng muhimi, ushbu yondashuvni ta'lim jarayonida qanday samarali qo'llash mumkin? Mazkur tadqiqot ana shu savollarga javob izlashga qaratilgan.

[Metodologiya.](#)

Ingliz tilini o'qitishda metakognitiv yondashuvni samarali qo'llash uchun tadqiqotning

asosiy metodlari puxta o'rganilishi lozim. Til o'rganish jarayoni nafaqat bilim olish, balki bu bilimni qay darajada o'zlashtirishni anglash, o'z ta'lim strategiyasini tahlil qilish va kerak bo'lsa uni o'zgartirishni ham talab qiladi. Shuning uchun ushbu tadqiqotda metakognitiv yondashuvning nazariy asoslari, pedagogik ahamiyati va uni amaliyotda qo'llash usullari chuqur o'rganildi.

Tadqiqotda empirik va nazariy metodlar uyg'unlashgan holda qo'llandi. Avvalo, metakognitiv yondashuvning asosiy tamoyillari va ularning ta'lim jarayoniga ta'siri tahlil qilindi. Bu borada ilmiy adabiyotlar, ilg'or pedagogik tajribalar va ta'lim texnologiyalariga oid tadqiqotlar o'rganildi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning metakognitiv yondashuv asosida dars berish uslublari ham kuzatildi.

Tajribaviy-tadqiqot metodlaridan foydalanib, o'quvchilarning metakognitiv strategiyalar orqali ingliz tilini o'zlashtirish darajasi o'rganildi. Buning uchun maxsus diagnostik testlar, so'rovnomalar va suhbatlar tashkil qilindi. Bu testlar orqali talabalar o'zining ta'lim jarayoniga qanchalik ongli yondashayotganini, til o'rganishda qanday strategiyalarni qo'llayotganini hamda mustaqil o'rganish ko'nikmalarini qanchalik rivojlantirganini baholash imkoniyati yaratildi.

Shuningdek, tajribaviy darslar tashkil qilinib, ularda metakognitiv strategiyalardan foydalanish natijalari tahlil qilindi. Ushbu darslar davomida o'quvchilarga o'z bilim darajasini nazorat qilish, o'z-o'zini baholash va til o'rganish jarayonida muammolarni aniqlash hamda hal qilish ko'nikmalari o'rgatildi. Darslarning natijalari esa o'quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlash darajasi va til kompetensiyasining o'sishi orqali baholandi.

Metakognitiv yondashuv asosida olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar o'z o'rganish jarayoniga ongli yondashganda, ular tilni tezroq va samaraliroq o'zlashtirishadi. Ularning darslarga bo'lgan qiziqishi ortadi, mustaqil o'rganish ko'nikmalari rivojlanadi va eng muhimi, o'z-o'zini baholash orqali muvaffaqiyatga erishish istagi kuchayadi. Tadqiqot davomida metakognitiv strategiyalarni ingliz tilini o'qitish jarayoniga samarali integratsiya qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu tavsiyalar kelgusida ushbu yondashuvdan foydalangan holda o'qitish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, metakognitiv yondashuvning nafaqat lingvistik kompetensiyani, balki umuman o'quv jarayonining samaradorligini oshirishdagi roli beqiyos ekanligi yana bir bor tasdiqlandi.

Adabiyotlar tahlili:

Metakognitiv yondashuv asosida ingliz tilini o'qitish bugungi pedagogik tadqiqotlarda dolzarb yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Bu yondashuv nafaqat til o'rganish jarayonining samaradorligini oshirish, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash va o'z o'rganish jarayonini nazorat qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu mavzuga oid ilmiy manbalar, tadqiqot ishlari va ilg'or pedagogik tajribalar puxta tahlil qilindi.

Metakognitiv yondashuvga oid dastlabki nazariy asoslar J. Flavell[1] tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u metakognitsiyani "o'z fikrlash jarayonini anglash va boshqarish qobiliyati" sifatida ta'riflagan. Flavellning izlanishlari keyinchalik D. Schraw va R. Dennison[2] tomonidan kengaytirildi va ular metakognitiv bilim hamda metakognitiv nazorat tushunchalarini ilgari surdilar. Ushbu tadqiqotchilar metakognitiv strategiyalarni ikki asosiy guruhga – bilimga oid strategiyalar va nazorat strategiyalariga ajratgan holda, ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini asoslab berdilar.

O'zbekistonda metakognitiv yondashuv va til o'qitish metodikasi bo'yicha olib borilgan

tadqiqotlar hali keng ko'lamda shakllanmagan bo'lsa-da, ayrim tadqiqotchilar, jumladan, Sh. M. Jo'raev[3] va N. Q. Karimova[4] tomonidan ushbu yondashuvning o'zbek ta'lim tizimida qo'llanishi bo'yicha muhim xulosalar berilgan. Ularning tadqiqotlarida metakognitiv strategiyalarni ingliz tili o'qitish jarayoniga integratsiya qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan bo'lib, ular amaliy jihatdan ahamiyatlidir. Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, metakognitiv yondashuv nafaqat ingliz tilini o'rganishda, balki umuman ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali metod hisoblanadi. Shu boisdan, ushbu yondashuvning o'zbek ta'lim tizimiga integratsiyasi va uni yanada rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralishi lozim.

Muhokama:

Bugungi global ta'lim jarayoni bizdan yangicha o'qitish metodlarini joriy etishni talab qiladi. Xususan, chet tillarini o'qitishda an'anaviy yondashuvlar bilan birga, zamonaviy pedagogik strategiyalar ham keng qo'llanilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, metakognitiv yondashuv ingliz tilini o'rganish jarayonida o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatini shakllantirish, ta'lim jarayonini chuqurroq anglash va o'z bilimlarini ongli ravishda boshqarish imkoniyatini yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu yondashuvdan samarali foydalanish nafaqat o'quvchilarning til bilish darajasini oshiradi, balki ularning umumiy ta'limga bo'lgan munosabatini ham o'zgartiradi.

Dastlab, metakognitiv yondashuv o'quvchilarning o'z ta'lim jarayoniga nisbatan faollik darajasini oshirishiga xizmat qiladi. An'anaviy yondashuvlarda o'qituvchi asosiy bilim manbai bo'lsa, metakognitiv yondashuvda esa o'quvchi o'zining ta'lim jarayonini boshqarishga o'rganadi. O'quvchilar o'z-o'ziga savollar berib, o'zining o'rganish jarayonini tahlil qiladi: "Men ushbu yangi mavzuni qanday o'zlashtiryapman?", "Men uchun qaysi strategiyalar samaraliroq?" yoki "Men qayerda xato qildim va uni qanday tuzatishim mumkin?". Bunday fikrlash jarayoni til o'rganish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida kuzatilgan yana bir muhim jihat shundaki, metakognitiv strategiyalarni qo'llagan o'quvchilar o'z o'quv jarayonlariga ancha ishonch bilan yondashadilar. Ular o'zining kuchli va zaif tomonlarini bilgan holda, qanday metodlar yordamida til o'rganish jarayonini samaraliroq tashkil etish mumkinligini tushunadilar. O'z bilimini ongli ravishda baholash va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati esa ularning mustaqil o'qib-o'rganish qobiliyatini mustahkamlaydi. Shu tariqa, o'quvchilar nafaqat ingliz tilini o'zlashtiradilar, balki hayot davomida boshqa bilimlarni ham o'zlashtirishga moslashgan bo'ladilar.

Metakognitiv yondashuv asosida ingliz tilini o'qitish jarayonida kuzatilgan muammolar ham yo'q emas. Dastlab, bu strategiyalarni qo'llashda ba'zi o'quvchilar qiyinchiliklarga duch kelishadi, chunki ular o'zining o'rganish jarayoniga ongli yondashishga odatlanmagan bo'lishlari mumkin. Ayniqsa, an'anaviy yondashuvga o'rganib qolgan talabalar uchun bu yangi metodlarni qabul qilish muayyan vaqt talab etadi. Shu sababli, o'qituvchilarga metakognitiv strategiyalarni asta-sekin va izchil ravishda joriy etish tavsiya etiladi.

Bundan tashqari, metakognitiv yondashuv samaradorligini ta'minlash uchun o'qituvchilarning o'zi ham ushbu yondashuvni chuqur anglab yetishi lozim. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, metakognitiv strategiyalarni qo'llaydigan o'qituvchilar dars jarayonini samaraliroq tashkil qila oladilar va o'quvchilarning faolligini oshirishga erishadilar. Shu boisdan, pedagoglar uchun maxsus treninglar va metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi zarur.

Muhokama jarayoni shuni ko'rsatdiki, metakognitiv yondashuv nafaqat ingliz tilini o'rganish jarayonini, balki umumiy ta'lim sifatini ham oshirishga xizmat qiladi. U o'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantiradi, ularni yanada faol, ongli va mas'uliyatli o'rganishga o'rgatadi. Shu bois, ushbu yondashuvni keng joriy etish va uni ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida rivojlantirish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Xulosa.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, metakognitiv strategiyalarni qo'llagan o'quvchilar o'z bilimlarini yaxshiroq nazorat qila oladilar, mustaqil o'rganish jarayoniga faollik bilan yondashadilar va o'z o'quv usullarini doimiy ravishda takomillashtirib boradilar. Bu esa nafaqat ularning til o'rganish jarayonini samaraliroq qiladi, balki umumiy ta'lim olish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Shu bilan birga, metakognitiv yondashuvni samarali tatbiq etish uchun pedagoglarning ushbu metodika bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi va uni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishi zarur. Chunki metakognitiv strategiyalar faqatgina o'quvchilar tomonidan emas, balki o'qituvchilar tomonidan ham doimiy ravishda takomillashtirib borilishi kerak. O'quvchilarga o'z ta'lim jarayonini boshqarish imkonini berish, ularga mustaqil fikrlash va o'z bilimni tahlil qilishga o'rgatish kelajakdagi ta'lim tizimining muhim qismi bo'lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, metakognitiv yondashuv ingliz tilini o'qitish jarayonida innovatsion va samarali usullardan biri hisoblanadi. U o'quvchilarga o'z ta'lim strategiyalarini anglash, o'z-o'zini baholash va til o'rganish jarayonida yuqori natijalarga erishish imkonini yaratadi. Ushbu yondashuvning keng joriy etilishi kelajak avlodining nafaqat til o'rganish, balki hayot davomida mustaqil ta'lim olish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Shu sababli, metakognitiv yondashuvni ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida rivojlantirish muhim strategik vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Flavell, J. H. (1976). Metacognitive Aspects of Problem Solving. The Nature of Intelligence, 231-236.
2. Schraw, G., & Dennison, R. S. (1994). Assessing Metacognitive Awareness. Contemporary Educational Psychology, 19(4), 460-475.
3. Jo'raev, Sh. M. (2020). Ingliz tilini o'qitishda metakognitiv yondashuv asoslari. O'zbekistonda pedagogik innovatsiyalar jurnali, 4(2), 112-118.
4. Karimova, N. Q. (2021). Metakognitiv yondashuv va til o'rganish jarayoni: O'zbek ta'lim tizimidagi yondashuvlar. Xalqaro tilshunoslik tadqiqotlari jurnali, 5(3), 89-96.
5. Kasimkhodjayeva, M. (2024). Advantages of scaffolding in teaching reading comprehension. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 4(5), 163-166.
6. Kasimkhodjayeva, M. (2024). Advantages of scaffolding in teaching listening comprehension. В International Bulletin Of Engineering And Technology (Т. 4, Выпуск 5, сс. 90-92).
7. Kasimkhodjayeva, M. (2024). Advantages of scaffolding in teaching writing comprehension. Евразийский журнал академических исследований, 4(5 Part 3), 70-72.
8. Kasimkhodjayeva, M. (2023). The Importance Of The Scaffolding Method In The Educational System. International Conference On Higher Education Teaching, 1(10), 74-77.

9. Kasimkhodjayeva Mutabar Alimdjanovna. (2023). Personal qualities and jobs. International Bulletin Of Applied Science And Technology, 3(5), 1011-1014.

INNOVATIVE
ACADEMY